

Tutsek Anna örmény gyökerei

Adalékok egy kivételes személyiség portréjához

Az olvasói köztudatban **Tutsek Anna** nevéhez a *Cilike*-sorozat kapcsolódik, melynek naiv, kétbalkezes, feledékeny hősnője csetlés-botlásai többnyire érdektelenek a mai olvasó számára. Tutsek Anna azonban egyáltalán nem *Cilike*, soha nem is volt az. Ha elolvassuk más írásait, és alaposabban megvizsgáljuk lírai memoárkötetét, felismerjük, hogy írói életműve milyen gyökerekből táplálkozik. Miközben lassan kibomlik előttünk, milyen kötődések, kapcsolatrendszerek határozták meg írója jellemét, közelebb juthatunk az író életeműve mélyebb jelentésrétegeinek felfedezéséhez.

Tutsek Anna Kolozsváron született. Anyai és apai ágon is örmény szülőktől származott: édesapja *Tutsek József*, édesanyja *Kiss Cecília*. A *Tucsik/Tutsek/Tütsek* név a *Chácsig* (*Hácsko, Hácskul*) családnév egyik változata¹, míg a *Kis* (*Khis*) az *Ázád* ('szabad') örmény családnév török megfelelője² *Szongott Kristóf* szerint. Bár az önéletírásban csak nyomokban találunk hivatkozást örmény gyökerekre, mégis azt kell látnunk, hogy Tutsek Anna gyermekéveit és ifjúkorát meghatározóan befolyásolták azok a tényezők, amelyek az erdélyi örmények életmódját jellemezték a XIX. század második felében.

A rokoni közösség kapcsolatrendszerének hálójában

A XIX. század második felére sok minden megváltozott az örmény városokban – *Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz* stb. – a XVII. századi betelepedés óta. Megszűntek a korábbi privilégiumok: a régebben zárt, homogén örményvárosokba szabadon beköltözhetett bárki. Bizonyos iparágak, kereskedelmi tevékenységfajták háttérbe szorultak, megváltozott a kereslet is. Az élelmes örmények azonban gyorsan alkalmazkodtak az új körülményekhez, s kirajzottak Erdély számos városába. A XIX. század második felére anyanyelvüket már jórészt elfelejtették, tehát a nyelv összetartó ereje nem kapcsolhatta egybe a teljes asszimiláció előtt álló erdélyi örménységet. Mégis, mi segített ennek a kis etnikai csoportnak, hogy maradék identitását megőrizze? A származás tudatos ébren tartása, a házasságkötéskor az örmény eredet elsősége és a rokoni kapcsolatok gondos ápolása.

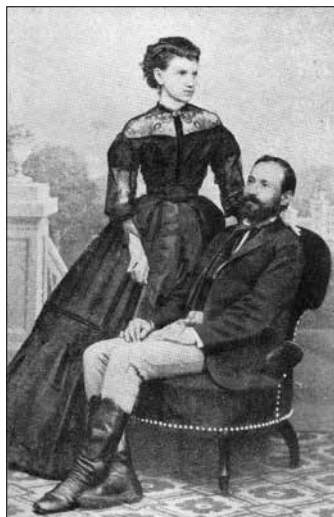
Tutsek Anna szülei torockói születésűek voltak, sőt első gyermekük, *Vilma* is ott született. Az ő korai halála után költöztek Kolozsvárra. Tutsek József apjának, *Kristóf* nagyapának bányája és boltja is volt. Halála után eladták a szülői házat, a testvérek máshová költöztek, de fontosnak tartották, hogy a múlt emlékeit szóban továbbadják gyermekeiknek. Így, amikor a kis *Anna* Torockóra látogatott, nemcsak a nagyapai házra volt kíváncsi, hanem meg-

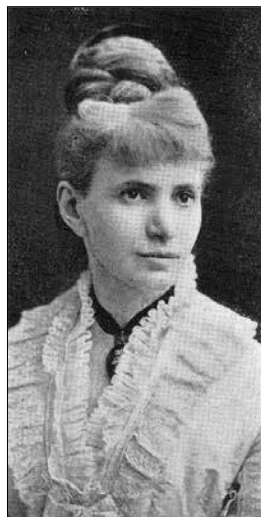
A Magyar Lányok
főszerkesztője

nézte, vajon megvan-e még a régi berendezés és a tulipános kék bölcső, amelyben édesapját és a kis *Vilmát* is ringatták.³

A rokonság hiába élt egymástól földrajzilag távol, az örmények erősen számon tartották a családi kapcsolatokat, és megtalálták a módját, hogy életben is tartsák ezeket. Hetekre vendégül látták egymást, nemegyszer családostul. Tutsek József lánytestvére, *Fanny* Tordán lakott. Férje, *Retezár Gerő* igazi örmény típus volt, „tömzsi termete, fekete szeme, fényes, fekete göndör haja, fekete szakáll – fekete az egész ember, de a szíve csupa szeretet, kedvesség, jóság, azt sem tudja, hogy keresse kedvünket”.⁴ Három hétig vendégeskedtek náluk a kolozsvári rokonok. Kirándultak a környékbe, *Koppándra* és a *Székelykőhöz*, hogy a nevezetességeket megszemléljék. Gerő bácsi minden délután kivitte őket a szőlőjébe, ahol szívesen kínálta a termésből kis rokonait, ám akkor volt igazán elemében, amikor *Torockóra*, a torockói majálisra szervezhette a kirándulást. A környékből is összehívta a rokonokat és jó ismerősöket. Annyian voltak, hogy *tizennégy szekérrel* indultak útnak. Az asszonyok több tucat tepsinyi süteményt, öt nagy fazék töltött káposztát, rengeteg hideg sültet pakoltak fel, mert *Torockón* nem volt vendéglő vagy szálloda, és bár a rokonok nagy szeretettel várták őket, mégis illett a házigazdákat is megkínálni. *Anna* legkedvesebb barátnői – *Bogdánfy Ida* és *Szentpéteri Anna* – egyben legközelebbi rokonai is voltak. Csoda-e, ha már előre

Tutsek Anna szülei

Emmi néni

Sándor bácsi

Mari néni

örült, hogy Torockón a többi barátnőjével, *Osztián Lenkével, Kapdebó Rózával, Amirás Olgával, Vertán Katával, Dajbukát Ricivel* is találkozni fog?

Sándor bácsi, a „pater familias”

Tutsek Anna egyik anyai nagybátyja *Kiss Sándor* volt, a Tutsek-gyerekek keresztapja, a kolozsvári olajgyár és több ház gazdag tulajdonosa. A város megbecsült közszereplője lévén, neve olvasható a korabeli évkönyvekben, rendezvények krónikáiban, a kolozsvári monográfiákban. Róla azért kell kiemelten szólni, mert meghatározó szerepet játszott nemcsak Tutsek József családjá, de személyesen Anna életének alakulásában is.

Nem ő volt a legidősebb testvér, hallgatólagosan mégis mindenki elfogadta irányító szerepét, ő lett a nagycsalád feje, hiszen ő építette újjá a leégett olajgyárat, s mellé hatalmas házat emelt, pedig nem volt saját családja. A testvéreit, azok családját és gyermekeit tartotta saját családjának, felelősséget érzett soruk alakulása iránt, és nemcsak gondoskodott róluk, hanem bele is szólt életük alakulásába. *„Ma a régmúlt idők távolságába visszatekintve, amióta anyyi, egymás iránt közömbös, vagy gyűlölködő rokont és testvért láttam, talán kissé különösnek tűnik fel az a nagy összetartás, az a nagy szeretet, ami a mi családukban uralkodott... mindent tudtak egymásról, még a legkisebb eseményt is.”*⁵A Nép utcai ház tizennégy ablaka az utcára nézett, nyolc hatalmas, egymásba nyíló szobája egyenként teremnek is beillett. Minden vasárnap itt jött össze a rokonság, s legalább huszonöten ültek az asztal körül. A berendezésben *„valami patríciusi gőg, magasabb rendű ízlés, és a család iránti olthatatlan mély szeretet nyilvánult meg. Mintha azt mondta volna: mi vagyunk a menhely, mi vagyunk mindnyájatok otthona: jöjjetek ide mind, ...akik elfáradtatok az élet küzdelmeiben... itt megpihenhettek.”*⁶

Sándor bácsi úgy gondoskodott minden rokonáról, mint valódi örmény nemzetségtő, az ő rokoni hálóján senki nem hullhatott ki: *Mari* testvérét egy rossz házasságból emelte ki, *Emmit* a bécsi tőzsdei összeomlás létbizonytalansága után hozta haza.

Ferdinánd a lakás és megélhetés mellé a hasznosság érzését is megkapta jóval fiatalabb testvérétől. Amikor Sándor legfiatalabb lánytestvére, *Pólika* – a bécsi bankigazgató, *Hancke* Vilmos felesége – megözvegyült, magától értetődő volt, hogy négy gyermekével együtt a Nép utcai nagy házba költözik. A Tutsek család Sándor bácsi Belső-Monostor utcai, ötszobás házában lakott. (Mindenkinek természetesnek tartotta, hogy lakbért nem fizetnek.) Tutsek József az olajgyár irodavezetője és könyvelője volt. A Tutsek-gyerekek ruhái Párizsból érkeztek, ünnepek idején nemcsak drága ajándékokat, hanem aranypénzt is kaptak Sándor bácsitól. Taníttatásuk családi megbeszélések tárgya volt – erre is különös gondot fordítottak. A fiúk gimnáziumi képzést kaptak, a lányokhoz magántanárok jártak.

Anna testvérei: Margit, Irma, Sándor és József

Anna különleges irodalmi érdeklődése korán megmutatkozott; tízévesen már nemcsak a magyar klasszikusok tanulmányozását tudta a háta mögött, de a német és francia klasszikával is ismerkedett. És elkezdett írni. Főleg színdarabokat, öt felvonásos drámákat, népszínműveket. Szerető szülei figyelemmel kísérték ezt a szokatlan foglalatosságot, és hosszas családi tanácskozások után úgy döntöttek, hogy Annával *dr. Haraszthy Gyula* – később egyetemi tanár – külön foglalkozzon. Haraszthy lebeszélte a színdarabírásról, viszont a tizenhárom éves kislány egyik elbeszélését elküldte *Vadnay Károlynak*, a *Fővárosi Lapok* szerkesztőjének anélkül, hogy bárkinek szólt volna előtte. A család a már kinyomtatott novellával szembesült, és senki nem örült. Sándor bácsi nehezményezte, hogy őt megkerülték, az édesanya a kritikáktól féltette Annát, aki maga sem szívesen látta a nevét nyomtatásban. A kor elvárásainak megfelelően az akkori leányok nem irodalmi vagy egyéb pályára, hanem elsősorban férjhez készülődtek. A rokonság, az ismerősök, mindenki azon volt, hogy egy fiatal leány *jól menjen férjhez*, a vagyon biztosítsa a gondtalan megélhetést. A munka – bármilyen munka is legyen az – deklasszálódást jelentett, aki két keze munkájából élt, azt az úri társaság kizárta magából. Egy úri leány írhatott, festhetett, hangversenyzhetett, de pénzt ezért nem fogadhatott el.

Amikor a rokoni háló elszakad

A Tutsek családban az első nagy tragédia az édesapa halála volt; másfél éves betegeskedés után. Ekkor szembesültek – a tizennégy éves Anna is – az a tényvel, hogy Sándor bácsi tartja el őket, nincs semmilyen egyéb jövedelmi forrásuk. Sándor bácsi ellentmondásos jellem volt: egyszerre élt benne a szeretet, és az uralkodás zsarnoksága. *„Nem volt zsu-gori, de a bőkezűséget nagyon józan mértékkel mérte, és csak akkor, és ott adott, ahol jónak látta... Akit szeretett, aki a szívéhez közelebb állott, azt kéretlenül is támogatta, segítette, de aki nem volt szimpatikus előtte, vagy akire haragudott, az iránt közömbös, vagy kérlelhetetlen maradt. Nagyon tudott szeretni és nagyon tudott haragudni, s akiben egyszer csalódott, vagy csalódní vélt, annak soha meg nem bocsátott.”*⁷

A támasz nélkül maradt Tutsek család megérezte, hogy Sándor bácsi, továbbá Mari és Emmi néni is megváltoztak irányukban, és ebben nagy szerepe volt a Bécsből hazaköltözött életvidám, „víg özvegy” Pólíka néni állandó jelenlétének. A Nép utcai ház hirtelen elkezdett egészen más elveket hangoztatni. Sándor a szegedi egyetemen tanult jogot, Irma Budapestre ment tanítóképzőbe, de József hiába akart tanulni, állást kellett keresnie, ugyanis Sándor bácsi kijelentette, hogy ennyi terhet nem tud vállalni. Annának is eleget kellett hallgatni, hogy *„nem elég csak tanulni, olvasgatni, firkálgatni, annak valami reális hasznát is kell látni...”*⁸ Anna vőlegényével, *Bánky Györggyel* som volt elégedett: *„Országgyűlési képviselő, ott van a tűzhely mellett, és még nem tudott magának egy jó*

Tutsek Anna
menyasszonyként

*állást szerezni! Hiszen akár államtitkár is lehetne belőle, ha arra való volna. Élhetetlen ember. Ehhez nem engedlek hozzámenni.”*⁹

Sándor bácsi nemcsak mogorva és kedvetlen volt velük, hanem fokozatosan megvonta tőlük az anyagi támogatást. Anna és édesanyja egyedül maradtak, és valóban szembe kellett nézniük a fenyegető elszegényedés rémével. Írásból megélni akkor és ott nem lehetett, így két szobát kiadtak, Anna takarított és főzött a lakókra.

Aztán Sándor letette az ügyvédi vizsgát, és hazaérkezve irodát készült nyitni. A „pater familias”, bár támogatásának jórészét megvonta Annáék családjától, továbbra is irányítani akarta őket. Azt ajánlotta, hogy ne adják ki a két szobát, Sándor nyisson ott irodát, és járuljon hozzá a háztartási költségekhez. Józan ajánlat volt ez, de a fiatalember, aki már korábban is nemegyszer összetűzött a nagybáccival, a központban vett ki két szobát a Donogány-házban, továbbá új és modern bútort vásárolt – részletfizetésre. A szakításra akkor került sor, amikor bejelentette, hogy Szegeden elkötelezte magát, egy hozomány nélküli leányt óhajt elvenni, *„ha az egész világ összedől is”*. Senkitől nem kért, és nem is fogadott el tanácsot. A két Sándor akarata, mint két szikrázó penge feszült egymásnak. Sándor bácsi megszokta, hogy engedelmeskednek neki, a fiatal Sándor viszont ellenállt. *„Neked nem szabad addig házasságra gondolnod, amíg nem vagy abban a helyzetben, hogy az édesanyádról és a húgaidról is gondoskodni tudsz... Te vagy a legidősebb fiú, te vagy hivatva családfenntartónak lenni. És csak ha már olyan jól megy az irodád, hogy gond nélkül el tudsz tartani két családot is, akkor gondolhatsz házasságra.”*¹⁰

Sándor bácsi ajánlata az örmény hagyományok szellemében fogant. A családfenntartó halála után a legidősebb fiú lépett annak örökébe, és neki kellett vállalni, hogy gondoskodik az eltartó nélkül

maradottakról. Sőt, a szokásrend azt is megkövetelte, hogy ha férjhez menendő lánytestvérei voltak, elő kellett teremnie a hozományt a számukra, csak aztán gondolhatott arra, hogy maga is megházasodjon. Dr. Tutsek Sándor azonban nemcsak a nagybátyjával, de az örmény hagyományokkal is dacolt, amikor megházasodott. Ezután került sor nyílt szakításra a legközelebbi rokonok között: Sándor bácsi a legkisebb támogatást is megvonta lánytestvérétől, Tutsekné Kiss Cecíliától, sőt, kötelezte őket, hogy a házból, amely az övé, három héten belül költözzenek ki.

Ebben a helyzetben mutatkozott meg Tutsek Anna nem mindennapi hősiessége: munkára jelentkezett a vasútnál, Kacsóh Jánosnál, Kacsóh Pongrác édesapjánál. Megismerkedett a munkakörével, ő lett a „családfenntartó”, és naponta nyolc órára bejárt az irodába. „Olyan szépségnek találtam az életet, olyan jó dolgot dolgozni, igyekezni egy kitűzött cél felé.”¹¹ Ez a cél az volt, hogy ha az egész világ összeesküdött is ellene, ő mégis eltartja az édesanyját.

Új utak, új lehetőségekkel

Tutsekné Kiss Cecília ebben a reménytelen helyzetben gondolt egy merészet: menjenek Pestre, költözzenek össze Jósikával és Irmával. Attól félt, hogy a lélekölő hivatali munka nemcsak a lánya lelkét sorvasztja el, de jegypénztárosként Anna soha nem talál magához méltó társat. Felszámolták tehát kolozsvári életüket, és újat kezdtek Budapesten. Anna számára új lehetőséget adott a pesti lét, írásai sorra jelentek meg a fővárosi lapokban. A legfájóbb veszteség, édesanyja halála után kereste meg őt Pósa Lajos azzal a hírrel, hogy a *Singer és Wolfner* kiadó egy fiatal lányoknak szóló hetilap indítására készül, és őt kéri fel főszerkesztőnek. Így indult útjára a *Magyar Lányok* folyóirat, s jelent meg folyamatosan ötven éven át. Tutsek Anna termékeny szerző volt, de nem kapcsolódott be a Szongott Kristóf neve által fémjelzett erdélyi örmény megújulási mozgalomba. Küldött ugyan néhány írást az *Armenia* számára, de csak találgathatunk, ha azt szeretnénk tudni, hogy a gyermekkorában oly értékes örmény kapcsolatai miért vesztették el később jelentőségüket.

A „pater familias” jellemrajzához következzenek még két apró adalék: amikor dr. Tutsek Sándor ügyvéd sikeres közéleti személyiség és képviselő lett, az egész ellenzék behozta a városházára, s neki magának is vezető szerepet adtak, Sándor bácsi elismerte a nagyszerű eredményt, gratulált, és kibékültek. Tutsek Annát is felkereste azután, hogy ismert író és lapszerkesztő lett Pesten. Míg korábban el tudta volna nézni, hogy testvére és unokahúga éhen halnak,¹² a sikeres írónőre büszke volt, s átadott neki kétezer forintot „kelengyére”. Azt mondta,

Anna otthonában

hogy ennyit adott mindegyik leánynak a családban, amikor házasságot kötöttek, s bár meg van győződve róla, hogy Anna nem akar férjhez menni, a pénzt mégis elhozta: használja fel legjobb belátása szerint.

Tutsek Anna elbeszéléseit, kisregényeit lapozgatva az olvasó megdöbben, ha ismeri a szerző életét: hányszor köszön vissza a könyvekből az a sokk, az a trauma, ami az írónőt fiatal korában érte (az édesapa halála, az eljegyzés felbontása, az anya elvesztése, harc a megélhetésért, küzdelem az előítéletekkel szemben, a veszteségek feldolgozása, győzelem az igazságtalanság és áruulás, vagy a nyílt rosszindulat felett).¹³

Tutsek Anna soha többé nem lépte át annak a Bel-Monostor utcai háznak küszöbét, amelyet fiatalon el kellett hagynia. Egész lényével új munkája, új kapcsolatai felé fordult. Pesten bekerült az irodalom fősodrába, személyes ismerőse lett a századforduló és a két világháború közötti magyar kulturális élet szinte minden képviselőjének.

Dr. Dzsotjänné Krajcsir Piroska

Jegyzetek:

¹ Szongott Kristóf: Magyarhoni örmény családok genealógiája, Szamosújvár, Todorán 1898., 79. old.

² Uo., 103. old.

³ Tutsek Anna: Az én utam. Singer és Wolfner, 1936., 65-66. old.

⁴ Uo., 60. old.

⁵ Uo., 99. old.

⁶ Uo., 19. old.

⁷ Uo., 15-16. old.

⁸ Uo., 116. old.

⁹ Uo., 130. old.

¹⁰ Uo., 132. old.

¹¹ Uo., 141. old.

¹² Uo., 143. old.

¹³ Az élet iskolája, Ágnes története, Régi emlékek